

AKTIVNO DRŽAVLJANSTVO – PA KAJ ŠE!

dr. Janko
Berlogar
Bolnišnica
Jesenice

Vsebina in možnost realizacije koncepta aktivnega državljanstva

»Državljanstvo pomeni biti služabnik državi, medtem ko gre pri političnem izobraževanju za posameznikovo razumevanje politike in za ustvarjanje možnosti nadzora nad njo.«

(Ian Davies)

Rad imam citate, še posebno take, ki v besedilu niso samo zato, da so, temveč v nekaj stavkih povedo natanko tisto, kar sem sam pripravljen napisati na nekaj straneh. Navedeni citat je natanko take vrste in celo manj kritičen bralec mu najbrž ne bo imel kaj očitati. Z njim pravzaprav bralca pripravljam na nekaj še ostrejših stališč. Ni nujno, da se bo z njimi strinjal, prav pa bi bilo, če bi o njih vsaj razmislil. Predvsem gre za samo vsebino koncepta (aktivnega) državljanstva. Vsakomur, ki mu slednje pomeni le stati na braniku narodovih svetinj, spomin na Koroško, Trst, spravo in boj za ta naš ljubi jezik, ki ga bomo v prihodnje menda ohranjevali z doslednim plačevanjem naročnine nacionalni televiziji, s tako predstavo že na tem mestu ugovarjam. Tudi tistemu, ki se vneto izobražuje za skupno blaginjo podjetja, države in za dvig izobrazbene strukture (pa še malo zase), pravim, da to ni izobraževanje za aktivno državljanstvo. Vse to smo že videli, pa se ni izšlo. Tudi tisto (še slabše), čemur smo priča ob našem dirjanju v Evropo in demokracijo, se ne bo.

Najprej je treba še enkrat povedati, da dvomi, izraženi v nadaljevanju, niso povezan s »potrebnostjo« oziroma »nujnostjo«. O tem načeloma ni dvoma, čeprav včasih pre-

Špekulacije o zatonu (več)nacionalnih držav in prevladi korporacij niso tako redke. Recimo, da še ne bo tako kmalu prišel čas, ko bo naša identiteta določena s korporacijo in prav tako naša identifikacija. Recimo tudi, da globalizacija ni tako daleč, če lahko že govorimo o (aktivnih) Zemljanih in izobraževanju zanje (ali pa tega morda že ne delamo). Kakšni smo torej (lahko) kot aktivni državljani in kako se (lahko) za to izobražujemo, da vse skupaj ne bo ena sama (samo)prevara?

tiravamo (in se slepimo) v svojem prepričanju, kako ljudje hrepenijo ali bi vsaj morali hrepeneti po participaciji, demokraciji in podobnem. Našteto namreč pomeni tudi odgovornost, te pa nimamo pretirano radi. Morda je, kot je bilo že rečeno, aktivno državljanstvo res utopija, vendar brez njega, in to tistega v najbolj zlahtnem pomenu, ne bo šlo. Prav zato me tu bolj kot »nujnost« zanimata »možnost« realizacije in predvsem »vsebina« samega koncepta.

KAKŠNE SO MOŽNOSTI ZA AKTIVNO DRŽAVLJANSTVO?

O možnostih so mnenja, razumljivo, zelo različna in čisto nič drugače ni z definicijo vsebine. Sam na primer menim, da za »pra-

vo« izobraževanje za »pravo« aktivno državljanstvo ni veliko možnosti. Izobraževanje bo po mojem vedno selekcija, »državljska pravica, ki je slej ko prej izgubljena« (Jarvis, 1993, str. 6), ne pa priložnost. Vendar pomembne razprave o tem ne more biti, dokler tistega »pravega« ne definiram, mu torej ne dam vsebine. Takoj ko sem v vlogi eksperta in razlagalca, namreč ne gre za to, kaj mi aktivno državljanstvo subjektivno pomeni, temveč za to, kaj je oziroma bi moralo biti, da bi bilo z družbenega in individualnega vidika ne samo sprejemljivo, marveč tudi

Državljanstvo je služenje in le politična participacija je akcija.

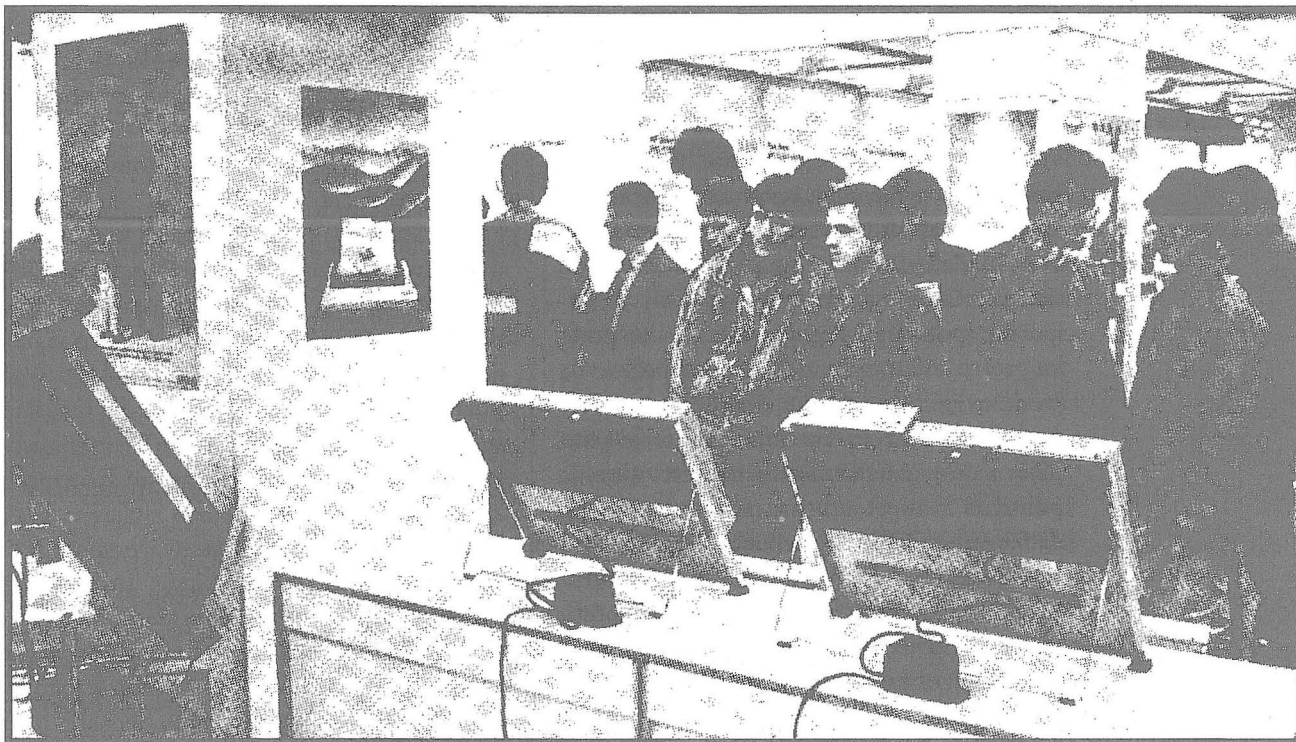
vsebinsko »polno«. Vprašanje, koliko subjektivno resničnost sploh lahko prevedemo v objektivno, v tem primeru ni toliko pomembno.

Če primerjamo pojme in koncepte, tako kot so se razvijali in kot se uporabljajo, je »vzgoja za aktivno državljanstvo« po svoji vsebini najbrž kvalitetno, vsaj z vidika aktivnosti in individualnosti, več kot »državljska vzgoja«. Tudi pojem izobraževanja, ki sicer ni nikdar pojmovan politično nevtrarno (in to tudi ni), je v povezavi z državljanstvom kvaliteten odmik od z ideološko konotacijo še bolj obremenjene vzgoje. »Izobraževanje za aktivno državljanstvo« bi moralo biti po tej logiki konceptualni vrh, vendar se pri tem vseeno spomnimo začetnega citata. Še vedno gre za državljanstvo, najsi bo še tako aktivno. Tudi sam pojem izobraževanja ni tako nedvoumen, kot se morda zdi, in definicija njegove vsebine je prav toliko domena politikov kot akademikov (Jarvis, 1993, str. 4). V nadaljevanju se zato ukvarjam s »političnim izobraževanjem«, ki naj bi bilo tisto pravo. Ker to vendar ni apriorno, ampak je od nekdanj bolj potencialno kot dejansko, skušam preveriti njegovo vsebino – tako, kot je – in definirati – tako, kot bi morala biti.

Vsi prej omenjeni koncepti kot cilj slej ali

prej vključujejo nekakšno participacijo državljanov. Vprašanje je, kakšno (v čem) in koliko. Pri uporabi pojma državljan(stvo), celo aktivno, bi pričakovali tudi politično participacijo. Vendar je prav v tem problem, ki ga nakazuje tudi uvodni citat. Država oziroma njena politična elita ne želi in izobraževalci si običajno ne upajo govoriti o politični participaciji. Ne gre samo za izogibanje pojmu. Ko govorimo o zelo različnih neformalnih (navsezadnje tudi formalnih) oblikah izobraževanja odraslih, pri tem mislimo na možnosti za sociotehnično participacijo. Styler (1984, str. 10) govori o ekonomskem izobraževanju. Temu so več ali manj naklonjene tudi organizacije in družbene (državne) institucije, čeprav se tudi tu trudijo selekcionirati vsebine in udeležence izobraževanja oziroma uveljavljati instrumentalno naravo tovrstne participacije. Za opismenjevanjem na primer, za »reševanjem« marginalcev in celo za usposabljanjem zaposlenih se bolj kot (politična) akcija skriva »služenje«. Tako služenje temelji (in se ga zlorablja) na spoznanju o človeku kot družbenem in socialnem bitju ter se obenem (načrtno) pozablja na avtonomnega človeka – individuuma in na človeka kot politično bitje.

Država se ne ukvarja z moralo (Porter, 1999) in že po svoji definiciji ter zaradi lastne eksistence mora imeti nadzor. Tega dosega s silo ali z manipulacijo prek različnih družbenih institucij, tudi prek izobraževanja (Jarvis, 1993, str. 30). Ironično je zato vprašanje, kako pri tem še dodatno »aktivno« sodelovati. Običajno gre pri taki manipulaciji sicer za legitimno, morda celo razumljivo in opravičljivo, a politično in etično vseeno vprašljivo vedenje. Kritični teoretiki v njem vidijo tudi poskus politične elite, da bi ustvarila in legitimizirala družbeno resničnost po svoji meri.

Aktivno državljanstvo bi po tej razlagi omogočalo vsiliti občutek, da je taka resničnost objektivna, edino pravilna in možna. Družbeni subjekti ne vidijo več nasprotij v sedanjih ureditvi, o njih ne razmišljajo ali pa jih celo opravičujejo z daljnosežno modrostjo postavljenih avtoritet. Aktivno državljanstvo naj bi bilo tako način nadzora in kot koncept prevara, kot pojem pa očiten oksimoron. Politična participacija, ki propagira prebujanje posameznika in enakost vplivanja na sprejemanje odločitev, v nasprotju s tem ogroža pozicije moči.

POLITIČNO IZOBRAŽEVANJE

Vrnimo se k izobraževanju. Že v 19. stoletju so izobraževalci in politiki ugotavljali, da je izobraževanje pogoj za demokracijo (Tøsse, 1999). Ker se počutimo tako nesrečno obremenjeni in se nam zdi, da imamo oprane možgane zaradi ideoloških grehov lastne

(prejšnje) države, vseeno še enkrat povejmo, da izobraževanje nikjer in nikoli ni bilo nevtrarno, o čemer nas je navsezadnje že pred tridesetimi leti prepričeval Freire. To še bolj velja za izobraževanje odraslih, ki je celo v najbolj demokratičnih državah ves čas tudi politično izobraževanje po želji nosilcev politične in drugačne moči. Izobraževanje za demokracijo je tako bolj (samo)prevara glede resničnosti kot resničnost sama. Vsekakor je to daleč od političnega izobraževanja, ki ga imamo v mislih. Slednje je očitno, kot ideološko sumljivo in nezdružljivo s tržno demokracijo, odrinjeno na rob kot koncept in celo kot pojem. »Politično izobraževanje« je vrednostno usmerjeno in ideološki koncept, povezan z radikalnim izobraževanjem in družbenimi spremembami (Evans, 1987), »državljanstvo« pa pomeni zadovoljstvo s političnim in družbenim statusom quo.

Ob vseh velikih besedah o demokraciji in izobraževanju kot pogoj za zanj, ki se že od

19. stoletja naprej pojavljajo med izobraževalci in politiki, pravega političnega izobraževanja pravzaprav ni bilo in ga ni niti danes, čeprav se tako celo imenuje (na primer »politische Bildung« oziroma »Politische Erziehung« v Nemčiji, »political education« itd.). Pri tem ni bistvenih razlik med Vzhodom in Zahodom oziroma med družbenimi sistemi. Celó v najboljših primerih državljske (politične) vzgoje – drila ta ne poteka prek ploskanja demokraciji, ne pripravlja pa državljanov za participacijo v zavestni reprodukciji družbe. Tovrstna praksa je politična v drugačnem smislu – namesto širjenja politične kompetentnosti na čim širši krog družbenih subjektov, prikriva resničnost in skuša legitimizirati sedanje stanje. Od Durkheima in Parsonsa, marksistov do interpretivistov je šlo vedno za družbeni red, ki naj bi mu bilo izobraževanje v podporo tako, da »dela« aktivne državljsane.

Da družba in država preživita, se mora posameznik podrežati njunim normam in vrednotam – zaradi strahu pred posledicami nepokorščine ali pa zaradi »ponotranjenja« teh vrednot v socializacijskem procesu (Hunt, 1985, str. 66). Kaj drugega kot samoprevara glede resničnosti je torej dejstvo, da se (izobraževalci) vedemo, kot da na tem svetu ne bi bilo ljudi, ki nam pri izobraževanju za politično participacijo niso naklonjeni, kot da ni nemarne politike in politikov, kot da ni poslovnega sveta in skrbi za ekonomski uspeh (Cervero in Wilson, 1994, str. 11). Ni čudno, da tovrstnega izobraževanja zato tudi ne znamo razmeram primerno izpeljati in »tržiti«.

Politično izobraževanje torej imamo, če ga tako imenujemo ali ne. Nobenega vzroka ni, da ga tako tudi ne bi imenovali. Takemu, kot je, je treba spremeniti vsebino, ne pa ime. Aktivno državljanstvo in izobraževanje zanj je (samo)prevara glede take spremembe in zato v resnici onemogoča spremeniti vsebino političnega izobraževanja. Ta se v praksi prodaja kot akcija, čeprav je v resnici »služenje«. Gre za ciljno izobraževanje, ki naj da lojalnega, racionalnega, socialno ne-

problematičnega in ekonomsko funkcionalnega državljsana. Liberalizem, ki je pravzaprav diletantizem brez prave idejne podlage. Liberalna demokracija je v primerjavi z zloglasnim, čeprav še danes izzivalnim marksizmom, vendarle idejno šibka, trdi Styler (1984, str. 193) in skoraj bi mu lahko pritrdili. Temeljna vrednota liberalne demokracije je svoboda in njen najbolj znan zagovornik je John Stuart Mill. Toda, kakšen je njegov vpliv, kdo od liberalnih demokratov ga pozna in kaj je sploh s to svobodo. Prenašajo se vrednote in ideologija, kot si jih je zamislila elita, ne pa temeljnih znanj in informacij za participacijo v političnem življenju. Prav to, in nič drugega, pa v resnici pomeni svobodo. Politično izobraževanje, tisto pravo, ima osvobojevalno funkcijo (Mason in Randell, 1995, str. 213) in »aktivna država« je tista, ki omogoči ideološki prostor zanj in njegovo ekonomsko preživetje obenem.

Politično izobraževanje v pravem pomenu razvija zmožnost kritične presoje vrednot neke sredine, oblikuje informiranega, dejavnega in avtonomnega državljsana. Taki državljsani so bili od nekdaj nekoliko nevarni in tudi zato ni (bilo) prave možnosti za pravo politično izobraževanje. Če torej ni take vrste, je pravzaprav vseeno, kako ga imenujemo. Morda se s pojmom »aktivno državljanstvo« še najbolj slepimo. Pri tem seveda ne mislim zanikati pomena različnim poskusom »prebujanja« posameznika v izobraževanju odraslih. Vendar se marsikje in mnogokrat politično v najslabšem pomenu te besede obnašamo tudi izobraževalci. Namesto ozaveščanja glede družbene stvarnosti in kritičnega poučevanja kot načina rezistence (Boyce, 1999) za svoje preživetje »proizvajamo« vse, kar se da prodati.

Kaj je torej aktivno državljanstvo in izobraževanje zanj? To, da je ta naš državljsan sposoben preživeti, da posameznik ni v breme državi? In kaj je pravo politično izobraževa-

Izobražujemo za delo in služenje, ne za rezistenco in razvoj. Kritična perspektiva pa pomeni odkrivanje povezave med znanjem, močjo in avtoriteto, pomeni razumevanje in razlago izobraževalnega okvira, družbeno kritiko in pripravljenost za spreminjanje družbenih, političnih in tudi izobraževalnih razmer ter razmerij. Še več – po preživetih klasičnih in naturalističnih modelih (Cervero in Wilson, 1994, str. 1) postaja vprašljiv tudi sam kritični model, če v zvezi z njim nismo pripravljeni na pogajanja, razumevanje različnih interesov znotraj družbenih razmerij moči, na lobiranje in še kaj, kar vendarle vodi k izobraževalni avtonomnosti in odpira vrata izobraževanju, ki ni zgolj po volji političnih elit. Česar nimamo in ne razumemo, enostavno ne moremo dati. Z lastno neavtonomnostjo ni moč nikogar pripraviti za aktivno in samouresničujoče življenje. S tem pa že načenejam problem, ki zahteva posebno obravnavo.

nje? Vbijanje idej politične stranke na oblasti ali ravno nasprotno – izobraževanje za kritično presojo dejanj politične elite, ustvarjanje možnosti za participacijo, intervencijo, spremembe; za – preprosto povedano – ne biti ovca? Aktivno državljanstvo nikar, prosim, ne mešajte z nacionalno identiteto, državljansko vzgojo in z ljubeznijo do nam tako ljube in samostojne Slovenije. Na te karte igrajo tisti, ki jim aktivno državljanstvo in politično izobraževanje ne ustrežata. Oboje namreč pomeni nadzirati državo in njene institucije ter imeti možnost korigirati njihovo delovanje. Ne pomeni neformalnega združevanja, samopomoči, humanizma, usposabljanja in izobraževanja za lajšanje bremen aparatčikov. Kennedy je lahko govoril o potrebi po spraševanju, kaj ti lahko daš državi, vendar se to samo lepo sliši. Dr-

žava že dolgo nismo mi vsi, celota je nekaj več kot skupek posameznikov. Tisto »več«, tam zgoraj in daleč stran, nam ni vedno naklonjeno. Če nam ni, ni vredno podpore, marveč je potrebno spremembe. Za to se (politično) izobražujemo, in to je aktivno državljanstvo. Če ni slednje, potem lahko, vsaj glede mene, prenehamo govoriti o aktivnem državljanstvu in o političnem izobraževanju. Vendar pa – kot je bilo povedano na začetku – bralca ne prepričujemo o pravilnosti nanizanih idej. Naj o njih vsaj malo premišlja in namen prispevka, čeprav bodo ideje po njegovem mnenju še tako zgrešene, bo dosežen. Navsezadnje je tudi to poskus aktivno odigrati vlogo, ki si je nismo izbrali sami.

LITERATURA

Boyce, M. E. (1999). Teaching critically as an act of praxis and resistance. [Http://dweb.waikato.ac.nz/depts/sml/journal/vol_3/mary.htm](http://dweb.waikato.ac.nz/depts/sml/journal/vol_3/mary.htm).

Cervero, R. M., A. L. Wilson (1994). Planning Responsibly for Adult Education: A Guide to Negotiating Power and Interests. San Francisco: Jossey-Bass Publishers.

Evans, B. (1987). Radical Adult Education: A Political Critique. London, New York, Sydney: Croom Helm.

Hunt, B. (1985). Sociological Interpretations of Education. London and New York: Routledge.

Jarvis, P. (1993). Adult Education and the State: Towards a politics of adult education. London and New York: Routledge.

Mason, R., S. Randell (1995). Adult education: politics, rights and privilege. Australian Journal of Adult and Community Education, Vol. 35, No. 3, 1995, str. 211–217.

Porter, P. (1999). The Government is immoral. [Http://garnet.acns.fsu.edu/~pnp4927/mor.html](http://garnet.acns.fsu.edu/~pnp4927/mor.html)

Styler, W. E. (1984). Adult Education and Political Systems. Department of Adult Education. University of Nottingham.

Tøsse, S. (1999). Political education of adults: Efforts and experiences in Norway. Paper for the conference A Century of Adult Education Experiences. Uppsala, Sweden.